

УДК 342.951

DOI <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2021.4.15>

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Вступ. Актуальність дослідження принципу невідворотності адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб зумовлена низкою чинників, зокрема: наявним недосконалим законодавством, яким це питання регулюється поверхнево, не враховуючи реальний стан речей; швидкими темпами зростання кількості проступків, які вчиняються неповнолітніми; складністю розмежування та застосування суддівським корпусом як заходів адміністративного впливу, так і адміністративних стягнень до неповнолітніх осіб. Крім того, потрібно звернути увагу і на особливий характер умов притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб – варто враховувати їхні вікові, психологічні, моральні, фізіологічні та інші особливості, а також аналізувати умови їхнього соціального виховання та правового захисту. Тому врахування гуманного ставлення до неповнолітніх (які вчинили проступки) не повинно суперечити принципу невідворотності такої адміністративної відповідальності і водночас має забезпечувати попередження та запобігання вчиненню нових протиправних діянь такими особами. Водночас адміністративна відповідальність як різновид юридичної відповідальності має конструктивно-змістовне навантаження в охороні правопорядку та у профілактиці правопорушень (застосування превентивної форми принципу невідворотності), що вчиняються неповнолітніми особами. Принцип невідворотності на пряму залежить від забезпеченості правовими засобами реалізації основоположних прав і свобод людини і громадянина в Україні. Це демонструє ситуацію, за якої попередження та запобігання адміністративним правопорушенням значною мірою залежать від динамічного стану законодавства про адміністративні правопорушення, першочерговими завданнями якого виступають охорона власності, захист законних інтересів як фізичних і юридичних осіб, держави, так і суспільства загалом.

Постановка завдання дослідження виходить із необхідності проведення наукового аналізу функціонального змісту принципу невідворотності, а також формулювання конструктивного зв'язку цього принципу з адміністративною відповідальністю неповнолітніх осіб.

Аналіз останніх досліджень. Беззаперечно, більшість учених говорять, що адміністративна відповідальність неповнолітніх осіб має переважно виховне та зрідка каральне спрямування. Водночас застосування адміністративної відповідальності до неповнолітніх осіб необхідно розглядати в більш широкому розумінні, зокрема крізь призму принципу невідворотності, що демонструватиме таку відповідальність як соціальне явище, пов'язане з потребою суспільства в забезпеченні охорони і захисту прав фізичних та юридичних осіб, держави та суспільства загалом. Питання адміністративної відповідальності неповнолітніх у своїх працях вивчали О.Л. Чернецький, О.М. Резнік, Р.В. Кімлик та інші. Крім того, принцип невідворотності в різних правових ракурсах досліджували А.А. Корнієнко, О.А. Шевченко, О.М. Атаманов, В.О. Іващенко та інші. Наукові дослідження вказаних учених заклали підґрунтя для аналізу принципу невідворотності адміністративної відповідальності неповнолітніх та мають беззаперечне наукове значення. Проте на сучасному етапі стрімкого розвитку інституту адміністративної відповідальності дослідження принципу невідворотності набуває нового конструктивного і функціонального значення.

Результати дослідження. Адміністративна відповідальність неповнолітніх осіб має публічний державно-обов'язковий характер. Адміністративне правопорушення, вчинене такою особою за будь-яких умов, навіть коли воно спрямоване проти особи (фізичної чи юридичної), є порушенням правового порядку, охорона якого – це мета і функція держави. Однак,

будучи похідним від державної волі, так зване адміністративне переслідування, осудження і покарання (коли є для того достатні фактичні та юридичні підстави) – це не тільки право, але й обов'язок держави (суспільства, яке вона представляє), який здійснюється органом адміністративної юрисдикції від імені держави і незалежно від волі та бажання зацікавлених у справі осіб (наприклад, потерпілого).

Безспірною аксіомою юридичної науки є твердження про «невідворотність юридичної відповідальності». Водночас особливо важливим таке твердження є для адміністративної відповідальності, розуміння якої протягом тривалого часу формувалося та розвивалося переважно на засадах моністичного позитивістського праворозуміння, що зумовило обмеження методологічного інструментарію як до визначення адміністративної відповідальності, так і до мінімального рівня наукових дискусій щодо застосування категорії невідворотності в ракурсі застосування адміністративної відповідальності до неповнолітніх осіб. Нині це вельми поширений вид юридичної відповідальності в Україні, однак кількість адміністративних проступків, що вчиняються неповнолітніми особами, постійно зростає. Реалії суспільного життя демонструють гостру необхідність використання цієї правової категорії під час застосування адміністративної відповідальності, адже досить часто суб'єктом-правопорушником виступає неповнолітня особа, однак застосування до неї мір державного примусу має насамперед виховний та превентивний вплив, а уже потім каральний. Це дає можливість позбавитися такого «однобокого» розуміння адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб (лише як каральний захід) і запроваджує широке застосування різноманітних заходів адміністративного державного примусу задля позитивного впливу на поведінку таких осіб.

Сьогодні зумовлює невпинне зростання соціальної значущості адміністративної відповідальності. За цих умов наукове обґрунтування такої її категорії, як «невідворотність», стає обов'язковою основою ефективності накладення адміністративних стягнень, а адміністративна відповідальність неповнолітніх осіб набуває рис відокремленого інституту (субінституту), покликаним якого є забезпечення виховання особи в дусі додержання законів, поваги до правил співжиття та запобігання здійсненню нових проступків. Усе це передбачає підвищені вимоги до методологічної оснащеності науко-

вих досліджень, пошуку оновлених, відповідних виклику сьогодення світоглядних орієнтирів, осмислення сучасних наукових підходів і конкретних способів теоретичних досліджень у сфері державно-правової дійсності [1, с. 10].

Регулятивний, превентивний та виховний вплив адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб впливає із принципу невідворотності, однак водночас він слугує і засобом забезпечення такої відповідальності. Тобто ми ведемо мову про дуалістичний, двохвекторний вплив принципу невідворотності під час притягнення неповнолітньої особи до адміністративної відповідальності, а згодом і під час накладення на неї заходів впливу чи адміністративних стягнень, які чітко передбачені законодавством.

Водночас неможливо оминати і функціонального змісту адміністративної відповідальності крізь призму принципу невідворотності. Адже превентивна і виховна функції, з одного боку, самі обумовлені невідворотністю такої відповідальності, а з іншого боку, вони спрямовані на забезпечення невідворотності реалізації юридичних обов'язків. У цих функціях поєднуються способи переконання і примусу, які спрямовані на забезпечення виконання обов'язків, а отже, і відповідальності. Важливим акцентом у дослідженні категорії невідворотності є те, що сам же цей принцип неможливо зрозуміти без взаємної відповідальності суб'єктів суспільних відносин, яка проявляється між громадянами, між державою і громадянами, між юридичними особами, між громадянами і юридичними особами [2, с. 10]. Таким чином, ми можемо говорити про можливість збалансування публічних та приватних інтересів не лише у правостановленні, але й у правозастосуванні. Традиційні аспекти розуміння невідворотності адміністративної відповідальності полягають в обов'язках держави реагувати на правопорушення; в обов'язках держави притягувати правопорушника до відповідальності; в обов'язках правопорушника зазнати несприятливого впливу у вигляді осуду, обтяжень особистого і майнового характеру. Ці аспекти принципу невідворотності допомагають краще розкрити його взаємозв'язок із виховною, каральною і компенсаційною функціями адміністративної відповідальності.

Принцип невідворотності адміністративної відповідальності – це основоположна керівна ідея та функціональна мета, які закріплені в законодавстві і полягають в обов'язковому

(за належних умов) застосуванні адміністративної відповідальності за суспільно шкідливі діяння (адміністративні проступки), обов'язковому дотриманні приписів правових норм і обов'язковій реакції уповноважених державою органів на правопорушення у вигляді застосування справедливих, гуманних, індивідуалізованих заходів адміністративної відповідальності за відсутності законних підстав звільнення від такої.

Будь-яке адміністративне правопорушення за своєю правовою природою має тягти реакцію з боку держави в особі уповноважених органів. Ця реакція виражається у невідворотності покарання правопорушника і у відновленні порушених суспільних відносин. Кара як невідворотна реакція з боку держави здійснюється не сама заради себе, а заради іншого аспекту невідворотності – щоб у майбутньому суб'єкт (тут маємо на увазі неповнолітню особу) не порушував покладених на нього обов'язків. Цьому сприяють також одночасна реалізація з виховною функцією і каральної та компенсаційної функцій. Адже логічно, що лише покарання чи компенсація завданих збитків не можуть забезпечити всю функціональну спрямованість принципу невідворотності адміністративної відповідальності. Так, до прикладу, адміністративній відповідальності неповнолітніх притаманний виховний та нематеріальний характер, оскільки до неповнолітніх осіб (зокрема, у віці від шістнадцяти до вісімнадцяти років) зазвичай застосовуються заходи впливу, які не є адміністративними стягненнями і передбачені в Кодексі України про адміністративні правопорушення. Однак за вчинення адміністративних правопорушень в окремих випадках до таких осіб можуть застосувати і загальні норми адміністративної відповідальності. І тут знову ж таки не виключається застосування заходів впливу, а не адміністративних стягнень, враховуючи характер вчиненого правопорушення і особу порушника.

Більшість адміністративно-правових заходів, окрім державного примусу, поєднує обов'язковий моральний вплив. Важко переоцінити щодо неповнолітніх соціальну роль адміністративної відповідальності. Вона виникає як правовий наслідок неприйнятної форми поведінки фізичних осіб, неприйнятної форми реалізації їхніх прав та обов'язків у соціумі. Вона насамперед виконує завдання позитивного аспекту застосування, тобто формує певний внутрішній стан особи, її ставлення до дорученої справи,

суспільства, а вже потім ставить собі за мету ретроспективність як наслідок правопорушення [3, с. 82].

Існування карального впливу юридичної відповідальності неминуче поєднане з виховним впливом на правопорушника. Звичайно, в широкому сенсі будь-який каральний вплив на особу правопорушника поєднується з виховним впливом, але під час реалізації деяких заходів юридичної відповідальності на правозастосовчий орган покладається обов'язок спеціального виховного впливу на правопорушника. Встановлена законодавством відповідальність, у тому числі адміністративна, повинна мати на меті не «ламати» фізичний та психічний стан людини та примушувати показово страждати, а перевиховати порушника шляхом встановлення допустимої поведінки в розрізі прав людини і загальних моральних принципів відповідальності, що буде стимулювати його відмовитися від скоєння проступку в майбутньому [4].

Невідворотність притягнення неповнолітньої особи до адміністративної відповідальності конструктивно пов'язується із такими аспектами, як: досягнення певного віку такою особою з можливістю застосування цього виду відповідальності; здатність неповнолітньої особи під час вчинення адміністративного правопорушення усвідомлювати власні дії (бездіяльність) або ж керувати ними. Неповнолітній правопорушник притягується до адміністративної відповідальності як спеціальний суб'єкт, тому вона має виховний, превентивний і нематеріальний характер, оскільки до неповнолітніх у віці від 16 до 18 років зазвичай застосовуються заходи впливу, які не є адміністративними стягненнями [5, с. 442]. Також законодавством не визначені юридичні наслідки, строки накладання, строк, коли захід впливу буде визнано закінченим, можливість застосування кількох заходів впливу одночасно тощо. Крім того, згідно з частиною 2 статті 13 КУпАП в окремих випадках неповнолітні віком від 16 до 18 років можуть нести адміністративну відповідальність на загальних підставах, якщо вчинили досить тяжкі, з погляду законодавця, проступки (дрібне викрадення чужого майна; незаконні виробництва, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах; порушення водієм правил керування транспортним засобом, правил користування ремнями безпеки або мотошоломами, булінг (цькування) учасників освітнього процесу тощо) [6].

Проте й у випадках здійснення названих проступків можуть застосовуватися заходи, передбачені статтею 24-1 КУпАП, якщо з урахуванням характеру вчиненого правопорушення та особи порушника до нього доцільніше застосувати саме їх. Саме тому категорія невідворотності адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб повинна виражатися не тільки у негативній реакції держави, а й у виховному впливі на правопорушника. Під час здійснення виховної функції адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб крізь призму принципу невідворотності неминуче відбувається обмеження різноманітних прав та інтересів правопорушника, відповідно, і можливостей для скоєння нових правопорушень. Тому гуманне ставлення до неповнолітніх осіб не повинно суперечити принципам невідворотності та справедливості адміністративної відповідальності та має забезпечувати запобігання вчиненню нових протиправних діянь.

Висновки. Функціональний зміст принципу невідворотності адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб виражається у такому: це якісний чинник запобігання вчиненню адміністративних правопорушень, зокрема застосування заходів спеціально уповноваженими суб'єктами, які спрямовані на усунення причин, мотивів і умов, які сприяють вчиненню правопорушень неповнолітніми особами; він забезпечує належне здійснення правосуддя судом у межах своєї підсудності або ж належне виконання посадових обов'язків уповноваженими органами; забезпечує варіативність засто-

сування заходів впливу або ж адміністративних стягнень до неповнолітніх осіб, що підкреслює гуманність вітчизняного законодавства та його відповідність міжнародним стандартам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Тацій В.Я. Правосвідомість і правова культура в процесі формування правової держави в Україні / В.Я. Тацій, О.В. Петришин // *Держава і право суверенної України: проблеми теорії і практики* : матеріали наук. конф. до 20-ї річниці незалежності України (Київ, 21 черв. 2011 р.) / За ред. академіка НАН України Ю.С. Шемшученка ; упоряд. : В.П. Горбатенко, І.О. Кресіна. Київ : Юридична думка, 2011. С. 22–29.
2. Липинский Д.А. Принцип неотвратимости юридической ответственности с позиции ее двухаспектного понимания. *Юридическая наука и правоохранительная практика*. 2015. №3 (33). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/printsip-neotvratimosti-yuridicheskoy-otvetstvennosti-s-pozitsii-ee-dvuhaspektного-ponimaniya> (дата звернення 30.10.2021)
3. Алфьоров С.М., Вашенко С.В., Долгополова М.М., Купін А.П. Адміністративне право. Загальна частина : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с. URL: http://shron1.chtyvo.org.ua/Alforov_Serhii/Administratyvne_pravo_Zahalna_chastyna.pdf (дата звернення 18.10.2021)
4. Голоядова Т.О. Поняття та види функцій адміністративної відповідальності. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л.І. Кормич (ред.), М.А. Польовий (відп. секр.) [та ін.]. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 83–92.
5. Чернецький О.Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх: теоретико-правові питання. *Форум права*. 2008. № 1. С. 439–444.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: редакція від 26 жовтня 2017 року, підстава 2109-19. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Ратушенко О.М. ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ПРИНЦИПУ НЕВІДВОРОТНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНІЙ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

У статті проаналізовано та досліджено основні аспекти розуміння функціонального змісту принципу невідворотності адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб. Зокрема, з'ясовано, що сучасний стан розвитку інституту адміністративної відповідальності детермінований формуванням конструктивного зв'язку принципу невідворотності із адміністративною відповідальністю, у тому числі з адміністративною відповідальністю неповнолітніх осіб. Відзначено, що принцип невідворотності функціонально пов'язаний з особливим характером умов притягнення до адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб – врахуванням вікових, психологічних, моральних, фізіологічних та інших особливостей, а також умов соціального виховання та правового захисту неповнолітніх осіб.

Акцентовано увагу на взаємозв'язку принципу невідворотності та гуманним ставленням до неповнолітніх осіб. Врахування гуманного ставлення до неповнолітніх (які вчинили проступки) не повинно суперечити принципу невідворотності такої адміністративної відповідальності і водночас має забезпечувати попередження та запобігання вчиненню нових протиправних діянь такими особами.

Доведено, що застосування принципу невідворотності дає можливість відійти від «одностороннього» розуміння адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб (лише як каральний захід) і запроваджує широке застосування різноманітних мір адміністративного державного примусу (заходів впливу та адміністративних стягнень) задля позитивного впливу на поведінку таких осіб. З принципу невідворотності випливає регулятивний, превентивний та виховний вплив адміністративної відповідальності неповнолітніх осіб. Традиційні аспекти розуміння невідворотності адміністративної відповідальності полягають в обов'язках держави реагувати на правопорушення; в обов'язках держави притягувати правопорушника до

відповідальності; в обов'язках правопорушника зазнати несприятливого впливу у вигляді осуду, обтяжень особистого і майнового характеру.

Визначено, що принцип невідворотності адміністративної відповідальності – це основоположна керівна ідея та функціональна мета, які закріплені в законодавстві і полягають в обов'язковому (за належних умов) застосуванні державного примусу до особи за скоєне нею суспільно шкідливе діяння (адміністративні проступки) і обов'язковій реакції уповноважених державою органів на правопорушення у вигляді застосування справедливих, гуманних, індивідуалізованих заходів адміністративної відповідальності за відсутності законних підстав звільнення від такої.

Ключові слова: невідворотність, юридична відповідальність, адміністративна відповідальність, адміністративний вплив, адміністративні стягнення, неповнолітні особи.

Ratushenko O.M. FUNCTIONAL CONTENT OF THE PRINCIPLE OF INEVITABILITY OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF MINORS

In the article, the main aspects of understanding the functional content of the principle of inevitability of administrative responsibility of minors are analyzed and researched. In particular, the current state of development of the institution of administrative responsibility is determined by the formation of a constructive connection between the principle of inevitability and administrative responsibility, including the administrative responsibility of minors. The principle of inevitability is functionally connected with the special nature of the conditions of bringing to administrative responsibility of minors – taking into account age, psychological, moral, and physiological and other features, and taking into account the conditions of social education and legal protection of minors.

The emphasis is on the relationship between the principle of inevitability and humane treatment of minors. Taking into account the humane treatment of minors (who have committed misdemeanors) should not contradict the principle of inevitability of such administrative liability. At the same time, it must ensure the prevention and prevention of new illegal acts by such persons.

Proven application of the principle of inevitability makes it possible to move away from the «one-sided» understanding of the administrative responsibility of minors (only as a punitive measure). This principle makes it possible to apply more widely various measures of administrative coercion (measures of influence and administrative penalties) to positively influence the behavior of such persons. The principle of inevitability demonstrates the regulatory, preventive and educational impact of administrative liability of minors. The traditional aspects of understanding the inevitability of administrative liability are the duty of the state to respond to offenses; the duty of the state to bring the offender to justice; the duty of the offender to be adversely affected in the form of condemnation, personal and property encumbrances.

The principle of inevitability of administrative liability is a fundamental guiding idea and functional purpose, which are enshrined in law, and which consist in the mandatory (under appropriate conditions) application of state coercion to a person for a socially harmful act (administrative misconduct), and mandatory reactions of state-authorized bodies to offenses in the form of application of fair, humane, individualized measures of administrative responsibility in the absence of legal grounds for exemption from such.

Key words: inevitability, legal liability, administrative liability, administrative influence, administrative penalties, minors.